

analizy omawianych zjawisk można znaleźć we wcześniejszych pracach autorów, których teksty tworzą tę publikację. Drugim wartościowym elementem książki jest niewątpliwie rekapitulacja i próba adaptacji dorobku naukowego twórczyni socjologii medycyny do współczesnego kontekstu i wyzwań, jakie pojawiają się przed tą subdyscypliną. Sposób, w jaki jest to czynione z pewnością zainteresuje osoby, które na obszar swojej pracy naukowej wybrały akurat tę dziedzinę socjologii. Specyfika polskiej socjologii medycyny, która po przeszło dwudziestu latach od śmierci M. Sokołowskiej jest nadal silnie determinowana przez jej dorobek, wymaga dokładnej znajomości jej dokonań. Jednak chyba cenniejsze z punktu widzenia adepta tej subdyscypliny jest poznanie Sokołowskiej nie tylko jako naukowca, lecz także jako człowieka pełnego pasji i zaangażowania. Dzięki takiej wiedzy, która przechowywana jest we wspomnieniach jej współpracowników i uczniów możliwe jest lepsze zrozumienie dzieła jej życia – polskiej socjologii medycyny.

Rec. *Katarzyna Walentynowicz-Moryl*

Victoria Pitts-Taylor, *Cultural Encyclopedia of the Body*, Greenwood Press 2008, s. 577.

Zagadnienie cielesności człowieka podlega obecnie nie tylko refleksji z perspektywy biologii czy medycyny. Problematyka ciała zaznacza swoją obecność we wszystkich nurtach współczesnej refleksji humanistycznej. Cielesności przyglądają się takie dziedziny nauki jak antropologia, filozofia, historia czy sztuka. Przez stulecia ciało pozostawało niedostrzegalne. Takiemu stanowi rzeczy sprzyjał kartezjański pogląd na rozdzielność duszy i ciała, które postrzegano na podobieństwo maszyny i wartościowano negatywnie. Tymczasem ponowoczesność uczyniła z ciała źródło licznych problemów politycznych, społecznych i osobistych. W związku z rosnącym zainteresowaniem problematyką ciała mamy do czynienia ze znacznym przyrostem opracowań i analiz dotyczących powyższej tematyki. Wiele z nich wpisuje się w zakres dyscypliny zwanej socjologią ciała, która zapoczątkowała naukowy renesans zainteresowania się ciałem. Zwraca się uwagę na zjawisko społecznego i kulturowego konstruowania ciała, poddawania go praktykom kontrolnym i dyscyplinującym². Przedmiotem uwagi czyni się również problem wpływu cielesności na tożsamość jednostki oraz

² Ch. Barker, *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 147.

przeobrażenia, którym współcześnie poddawane jest ludzkie ciało, uwypuklając związek między modyfikacjami ciała i rozwojem technologicznym. Tematyka ciała przejawia się także pod postacią studiów nad różnego rodzaju zagrożeniami wynikającymi z charakterystycznego dla kultury współczesnej kultu ciała. Wiele z tych zagadnień jest rozproszonych w różnorodnych publikacjach z zakresu socjologii, antropologii kulturowej, psychologii, historii czy nawet medycyny. Nie ulega wątpliwości, że zarysowane powyżej zagadnienia stanowią coraz częściej przedmiot badań interdyscyplinarnych, w ramach których mamy niejednokrotnie do czynienia ze współlistnieniem pojęć odnoszących się do różnych dyscyplin naukowych. Jednostka jako ucieleśniony aktor społeczny podlega wpływom kulturowego kontekstu, w którym funkcjonuje. Kulturowe ujęcia cielesności muszą zatem uwzględniać wzajemne wpływy ciała, społeczeństwa, historii i systemów wiedzy, którym ciało podlega, takich jak medycyna czy biotechnologia. Integracja tych wątków z pewnością wydaje się trudna i pracochłonna w obrębie jednego opracowania. Publikacja pod redakcją Victorii Pitts – Taylor, profesor socjologii z Queens College w Nowym Jorku, wydaje się spełniać te oczekiwania. *Kulturowa encyklopedia ciała (Cultural Encyclopedia of the Body)* zawiera bowiem opracowanie haseł kluczowych dla współczesnego rozumienia kwestii cielesności na gruncie różnorodnych dyscyplin naukowych.

Książka składa się z dwóch tomów obejmujących łącznie sto dziesięć rozdziałów, w tym czterdzieści trzy hasła odnoszące się wyłącznie do samych części ciała (zaczynając od *Abdomen* – brzuch po *Waist* – talię) oraz ich „kulturowej historii”. Z pozoru może się wydawać, iż czytelnik ma do czynienia z atlasem anatomicznym, jednak dokładne zapoznanie się z zawartością obu tomów sugeruje, że czterdziestu pięciu Autorów, reprezentujących różne specjalności, skrupulatnie powiązało elementy konstytuujące ciało człowieka z ich złożonym kulturowym, społecznym i historycznym kontekstem (odwołując się jednocześnie do współczesnych zjawisk, które im towarzyszą). Hasła zostały opracowane w postaci mini esejów, które zdecydowanie zacierają encyklopedyczny charakter publikacji. We wprowadzeniu Redaktorka podkreśla kulturowy wymiar opracowania sprowadzający się do następujących pytań:

- jakie jest rozumienie i znaczenie ciała w społeczeństwie?
- w jaki sposób traktuje się ciało, zarządza nim i je przeobraża?
- jak ciało jest przedstawiane i reprezentowane?³

Po szczegółowym wprowadzeniu rozważającym kulturowe wyjaśnienia cielesności oraz relację pomiędzy ciałem naturalnym i społecznie konstruowanym,

³ V. Pitts-Taylor, *Cultural Encyclopedia of the body*, Greenwood Press, 2008, s. 17.

znajduje się interesujące i zarazem przydatne zestawienie chronologiczne. Począwszy od okresu górnego paleolitu (24.000 – 22.000 lat p.n.e.), skończywszy na roku 2008 dokumentuje się istotne, wybrane zjawiska i wydarzenia wiążące różne aspekty cielesności z historią rozwoju ludzkości i społeczeństw. Stwierdza się między innymi obecność różnych form modyfikacji ciała i zabiegów upiększających, które występowały już 10 tysięcy lat przed Chrystusem, przytacza wierzenia, które towarzyszyły różnym transformacjom cielesności. W odniesieniu do współczesności zaś przywołuje się, na przykład, datę wynalezienia silikonowych implantów piersi. Zestawienie uwzględnia ponadto kwestie związane z kulturowym kształtowaniem postrzegania i stosunku do ciała człowieka, postępem wiedzy medycznej w zakresie funkcjonowania organizmu ludzkiego, obyczajami związanymi ze sferą cielesności. Dobór zjawisk i wydarzeń w tej chronologii uświadamia nieprzydatność podziału na naturę i kulturę jako dwie odmienne sfery analizowane przez odrębne dyscypliny, na co zwraca uwagę m.in. Chris Shilling w „Socjologii ciała”⁴ (podkreśla to również Redaktorka we Wprowadzeniu). Obecnie najbardziej pożądanym kierunkiem dla studiów nad cielesnością wydaje się być łączenie różnych podejść teoretycznych i strategii badawczych w ramach wielu specjalności. Trudno jest bowiem analizować problemy dotyczące ciała w kontekście kulturowym i społecznym bez uwzględnienia jego biologicznego wymiaru oraz mechanizmów ewolucyjnych, które ukształtowały ludzkie ciało i miały wpływ na określanie na przykład kryteriów oceny atrakcyjności fizycznej⁵. Przenikanie się kultury i natury jest widoczne wyraźnie w doborze i opracowaniu haseł *Encyklopedii*.

Niektóre hasła są opracowane dość krótko i zwięźle (np. *Chin* – broda, podbródek), inne długością sięgają przeszło trzydziestu stron (np. *Face* – twarz). Dla większej przejrzystości dłuższe artykuły podzielone zostały na podrozdziały. Najdłuższa sekcja poświęcona skórze (*Skin*) składa się, na przykład, z części opisujących kolczykowanie (przekłuwanie) jako formę ozdabiania ciała (*Body Piercing*), skaryfikację (*Branding* – wykonywanie ozdobnych blizn przez przypalanie), tatuowanie a nawet rozstępy (*Stretch Marks*). Każde hasło jest ponadto uzupełnione o spis literatury, która może okazać się pomocna przy dalszym zgłębianiu danego zagadnienia. Tekstowi gdziekolwiek towarzyszą czarno – białe ilustracje, tymczasem liczne opisy nawiązujące do anatomii ludzkiego ciała mogłyby zostać wzbogacone o dodatkowy materiał ilustracyjny, co z pewnością

⁴ Ch. Shilling, *Socjologia ciała*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 27.

⁵ K. Kościński, *Atrakcyjność twarzy: biologiczne podłoże, społeczne konsekwencje*, Academy of Aesthetic and Anti-Aging Medicine, 2, s. 36–40.

uczyniłoby opracowanie jeszcze bardziej atrakcyjnym dla czytelnika. Drugi tom zakończony jest się obszerną bibliografią oraz indeksem haseł.

Alfabetycznie pierwsze hasło odnoszące się do elementów konstytuujących ciało człowieka to „Brzuch” (*Abdomen*), po nim następuje opis procedury chirurgicznej zwanej abdominoplastyką (*Abdominoplasty*) – plastyką brzucha. Oprócz scharakteryzowania samego zabiegu i prześledzenia historii wykonywania procedury, autor nakreśla związek pomiędzy wyglądem brzucha oraz ideałem kobiecego piękna zauważając, że pożądany kształt tej części ciała zmieniał się wraz z upływem czasu. Na kartach *Encyklopedii* swoje miejsce znalazły opisy procedur typowych dla chirurgii kosmetycznej: chirurgiczne zmniejszenie i powiększenie biustu, plastykę pośladków, kości policzkowych, uszu, nosa itp. Tak liczna reprezentacja haseł odwołujących się do konkretnych operacji estetycznych wskazuje na znaczenie, jakie obecnie przywiązuje się do wyglądu ciała i sposobów jego modyfikacji. Chirurgiczne zabiegi upiększające stały się procedurami szeroko dostępnymi, natomiast ich popularność warunkowana jest, między innymi, kultem ciała i młodości obserwowanym współcześnie oraz ponowoczesnym stosunkiem do ciała wyrażającym się w zwiększeniu wartości ciała i przypisania mu zasadniczej roli w kształtowaniu tożsamości jednostki. Wyjaśnione w ten sposób pojęcia z pewnością mogą okazać się użyteczne dla przedstawicieli różnych dziedzin nauki, pragnących dowiedzieć się nie tylko o istocie samej procedury, ale przede wszystkim zrozumieć jej umiejscowienie w kontekście kulturowych i społecznych przemian postrzegania i traktowania ciała.

Na uwagę zasługują także niektóre hasła nawiązujące do relacji ciało – zdrowie – choroba, które bada się w kontekście ich społecznych i kulturowych uwarunkowań. Omówienie pojęcia „zaburzenia odżywiania” (*Eating Disorders*) zawiera charakterystykę takich chorób jak anoreksja *nervosa* i bulimia *nervosa* z uwzględnieniem zależności, które występują pomiędzy tymi schorzeniami i normami w zakresie obowiązujących standardów urody oraz postrzeganiem obrazu własnego ciała. Autorzy haseł zapoznają czytelnika z wynikami najważniejszych badań, które przedstawiają różnorodność czynników warunkujących dane zjawisko.

W wyjaśnianiu poszczególnych terminów splata się zatem wiedza z zakresu wielu dyscyplin naukowych: historii medycyny, demografii, antropologii, socjologii, filozofii, sztuki. Niezwykle istotną rolę odgrywa tutaj właśnie wiedza medyczna, która jak przekonuje redaktorka *Encyklopedii*, jest odpowiedzialna za rozumienie mechanizmów funkcjonowania organizmu człowieka, w tym także ciała.

Niektóre hasła w *Encyklopedii* są poświęcone typowym procedurom bądź problemom medycznym np. zabiegi chirurgiczne, rak piersi, trepanacja czaszki.

Ekspozycja one raczej medyczny, demograficzny i historyczny aniżeli kulturowy aspekt opisywanego zagadnienia. Zaletą obu tomów jest przyjęcie globalnej perspektywy w ukazywaniu cielesności – wielość praktyk, rytuałów i znaczeń przypisywanych ciału oraz jego poszczególnym fragmentom obrazuje ogromne kulturowe zróżnicowanie. W Encyklopedii czytelnik nie napotka licznych odwołań do teorii, z zakresu chociażby socjologii ciała, lecz zapozna się przede wszystkim z percepcją ludzkiego korpusu w różnych kulturach świata. Wędrowka śladem poszczególnych części ciała człowieka staje się również pretekstem do poruszenia innych zagadnień, które są nierozdzielnie związane z kondycją ciała we współczesnym społeczeństwie⁶.

Niezaprzeczalną wartością omawianego opracowania jest potraktowanie ciała jako tematu multidyscyplinarnego. Uczynienie punktem wyjścia części składowych ciała pozwala na dokonanie syntezy społecznych, kulturowych, historycznych, biologicznych i medycznych perspektyw ujmowania cielesności. Dodatkowo, zebrana razem wiedza tworzy całościowy i spójny obraz zagadnienia cielesności z uwzględnieniem licznych źródeł, nie tak łatwo dostępnych w innych publikacjach z tego zakresu. Encyklopedia dostarcza wiadomości na temat zwyczajów i praktyk cielesnych zaobserwowanych w różnych kulturach i społecznościach na całym świecie. Nie mniej ważnym pożytkiem płynącym z tej pozycji jest wkomponowanie w problematykę ciała zagadnień rasy, płci, religii, etniczności, władzy czy praw człowieka. Powyższe właściwości powodują, że *Kulturowa encyklopedia ciała* stanowi opracowanie niezbędne dla wszystkich, którzy czynią temat ciała przedmiotem swoich rozważań i analiz.

BIBLIOGRAFIA

Barker Ch. [2005], *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Shilling Ch. [2010], *Socjologia ciała*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kościński K. [2007], „Atrakcyjność twarzy: biologiczne podłoże, społeczne konsekwencje, „Academy of Aesthetic and Anti-Aging Medicine”, nr 2, s. 36–40.

Pitts-Taylor V. [2008], *Cultural Encyclopedia of the Body*, Greenwood Press.

Rec. *Bożena Walerjan*

⁶ Pod hasłem „twarz” opisuje się na przykład historie makijażu oraz interesujący z kulturowego punktu widzenia przypadek wielokrotnie ponoć przeobrażanej ręką chirurga plastycznego „twarzy Michaela Jacksona”. Porusza się także problem zaburzeń odżywiania, operacji zmiany płci, sposobów leczenia niepłodności i wiele innych.